

Aistė Pangonytė,
Valstybinės lietuvių kalbos komisijos
Bendrojo skyriaus vyriausioji specialistė

LIETUVIŲ KALBOS SKYRYBOS NAUJOVĖS

I. Kas ką kodėl patvirtino?

Skyrybos nutarimai parengti išsamaus lietuvių kalbos skyrybos taisyklių rinkinio pagrindu. Rinkinio, kuris sudaro Lietuvių kalbos instituto Gramatikos skyriaus apsvartyto ir Valstybinės lietuvių kalbos komisijos (toliau VLKK) norminiu pripažinto leidinio „Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba“ (2-asis leid., 1992) antrąją dalį, parengtą A. Valeckienės (toliau „Skyryba“).

Skyrybos nutarimų pagrindiniai rengėjai – A. Drukteinis, G. Akelaitis (pradžioje darbo grupėje taip pat dalyvavo L. Laužikas), nuolatinis patarėjas – B. Dobrovolskis. Nutarimų projektai svarstyti VLKK Rašybos, skyrybos ir gramatikos pakomisėje kartu su kviestiniais ekspertais, tarp jų ir A. Valeckiene, P. Kniūkšta, projektus recenzavo ir vertino mokytojai, Kalbos komisijos svetainės lankytojai. Suderintas variantas 2006 m. rugsėjo 28 d. patvirtintas VLKK, nutarimai paskelbti „Valstybės žiniuose“, „Gimtojoje kalboje“, „Gimtajame žodyje“ ir kt. Kalbos komisijos svetainėje vlkk.lt, skyriuje *Nutarimai/ Skyryba*, paskelbti ir nutarimai, ir jų gretinamasis variantas, ir nuorodos į komentarus, kuriuose rengėjų išsamiai ir nuosekliai aiškinama, kas, kaip ir kodėl pateikta ar pakeista, palyginti su ligi tol galiojusiomis taisyklėmis.

Nutarimų paskirtis, pirmiausia, atskirti privalomąją skyrybą nuo pasirenkamosios ir laisvosios, individualiosios. Privalomasis skyrimas ar išskyrimas pagrįstas aiškiais gramatiniais, struktūriniais požymiais, o pasirenkamasis priklauso nuo autoriaus intencijos, prasminių ir intonacinių akcentų. Be to, reikėjo patikslinti kai kurias skyrybos nuostatas, dėl kurių kilo abejonių peržiūrėjus „Lietuvių kalbos skyrybos“ 3-iojo leidimo rankraštį.

Pakomisė, be abejo, daugiausia užtruko derindama skyrybos nuostatas, tačiau rengėjams (redaktoriams tikriausiai nenuostabu tai išgirsti) sunkiausia buvo atskirti privalomosios skyrybos taisykles nuo pasirenkamosios, tam tikra prasme jas subendrinti, pagaliau – suformuluoti glaustais, kiek įmanoma, tapačios struktūros punktais. Kas šiose, daugiau vertintojų patogumui į du privalomai taikytinus teisės aktus atskirtose, taisyklėse yra svarbaus kalbos redaktoriams?

II. Kas ir kodėl pakeista?

A. Privalomoji skyryba. Atkreiptinas dėmesys į šiuos punktus ar jų dalis:

- vienarūšems sakinio dalims be jungtukų, susijusioms priešinio santykiais, skirtame **3.2 punkte** atkreiptinas dėmesys į skyrybos ženklus – minimi ir brūkšniai, ir kableliai, pvz.: *Jis bus ne kunigas – daktaras ar inžinierius. Ne šiandien – rytoj dabartiniai septyniolikmečiai ims tvarkyti valstybės reikalus. Jis bus daktaras ar inžinierius, ne kunigas;*
- aiškinamųjų sakinių dalių skyriuje atkreiptinas dėmesys į **4.1 punkto** paskutinį pavyzdį: *Po vidų, kaip ir po lauką, bėgiojo vaikai.* Pasakymas *kaip ir po lauką* tiek anksčiau, tiek dabar laikomas privalomai išskiriamu, bet pakito interpretavimas: „Skyryboje“ jis laikytas palyginamuoju įterpiniu (žr. § 153.9, p. 182), o dabar priskiriamas prie aiškinamųjų sakinių dalių su jungiamaisiais žodžiais;
- pažyminių skyriuje, **5.4 punkte**, kalbant apie aiškinamųjų priedėlių su tam tikrais jungiamaisiais žodžiais privalomą išskyrimą (pvz., *Toliau bus plėtojama socialinės*

priežiūros, ypač globos ir rūpybos, sistema. Bet prieš tai jų vaidila, arba burtininkas, kiekvieno valgio gabaliuką meta po stalų), kitaip nei „Skyryboje“ (§ 96, p. 163), neminimi priedėliai su *vardu, pavarde, pravarde*. Dėl panašumo su apskirtai neskiriamais nederinamaisiais pažyminiiais, prasidedančiais *tema, antrašte, pavadinimu*, jie aptarti Pasirenkamosios skyrybos taisyklių 5.7 punkte. Kitaip sakant, nuo privalomojo išskyrimo jie artinami prie neskyrimo;

- iš sudėtinių prijungiamųjų sakinių **8.3 punkto** galima paminėti, be kitų pabrėžiančiųjų ar aiškinančiųjų šalutinį dėmenį žodžių arba žodžių junginių (kaip *ypač, nebent*) greta *juoba, juo labiau, tuo labiau* pridurtą *juolab*, dabartinėje kalboje bene dažnesnį. Kitas dalykas, kad šio punkto taisyklė apskirtai įsidėmėtina: Kalbos inspekcijos duomenys rodo, kad daroma klaidų – po pabrėžiamųjų žodžių ar žodžių junginių prieš prijungiamąjį jungtuką ar žodį paliekamas kablelis (jo neturėtų būti);
- teksto skyryboje labiausiai atkreiptinas dėmesys į sakinio pabaigos ženklų rašymą tiesioginės kalbos ar sakinio citatos kabučių atžvilgiu. Anksčiau pagal skyrybos taisykles buvo skiriama nevienodai: tiesioginės kalbos, išskiriamos kabutėmis, atveju taškas buvo dedamas po uždaramųjų kabučių, baigiant citatos sakinį – prieš kabutes. Privalomosios skyrybos taisyklių **11.2 punktas** nustato: „Sakinio galo ženkliukai kabutėmis skiriamos tiesioginės kalbos ir citatos sakinio pabaigoje rašomi prieš uždaramąsias kabutes.“ Šis suvienodinimas, tikimasi, skyrybą daro paprastesnę, tačiau nereikėtų apsigauti skiriant, pavadinime, dalinę citatą: kai sakinio pabaigoje eina citata kaip to paties sakinio dalis, sakinio pabaigos ženklas rašomas po uždaramųjų kabučių. Žr. **13.3 punktą**: „Citata, sudaranti autoriaus sakinio dalį, rašoma toje pačioje eilutėje ir pradama mažąja raide.“ Pvz.: *Apie švietimo įstaigų pavadinimus taisyklių 1 punkte pasakyta, kad „juose reikia vengti nebūtinų informacijos“.* Šitą pažadą pakartojo apaštalas Paulius, sakydamas, kad „visi esame viena duona ir vienas kūnas“. Dar galima pastebėti, kad nutarime oficialiai kalbama apie citatų išskyrimą kitu šriftu – anksčiau „Skyryboje“ apie jį užsiminta tik kalbant apie poeziją, o kalbant apie eiliuoto posmo citavimą įvardytas ne tik citavimas posmu, bet ir eilute, atskiriant posmo eilutes pasviraisiais brūkšniais.

Tiesioginės kalbos ar citatų skyryba buvo slidus slenkstis nacionalinio diktanto rašytojams, todėl pabrėžtina ir tai, kad lietuvių rašto kalboje įprasta dialoginę kalbą skirti ne kabutėmis, o nauja eilute, pradedant brūkšniu. Antra, skiriant kabutėmis tiesioginę kalbą ar citatas, jos dedamos pradžioje ir pabaigoje, – įsiterpus autoriaus kalbai kabučių papildomai įterpti nereikia, pvz.:

„Kad žinotumėt, ką aš žinau, – pamanė Karalienė, – tai jūs dar kitaip kalbėtumėt.“
„Pareina namo, – toliau rašo skaitytoja, – ir prasėdi visą laiką prie televizoriaus.“

Apibendrinant galima sakyti, kad nėra nė kalbos apie griežtesnių privalomųjų skyrybos nuostatų atsiradimą, nebent tuo laikytume sakinio pabaigos ženklų dėjimą tiesioginės kalbos ar citatos sakinio kabučių viduje.

B. Pasirenkamoji skyryba. Nors gali pasirodyti keista, bet antrojo nutarimo – Pasirenkamosios skyrybos – taisyklės praverstų nuosekliai peržiūrėti visas: būtų pravartu pasiaiškinti, kokius prasminius akcentus padeda išreikšti skyrimas ar neskyrimas. Kita vertus, svarbu suprasti, kad šios taisyklės patvirtintos taip pat kaip teisės aktas, tad redaktoriams į jas numojus ranka tikrintojai būtų priversti jas priminti...

Šiuokart tik apie pakeitimus, palyginti su „Skyryba“ (1992):

- vienuoliktą sakinio dalių neskyrimą tam tikrais atvejais pripažino ir ankstesnės taisyklės, o štai tam tikros aiškinamosios sakinio dalys dabar skirtinos laisviau. *Suopis mielai nusispjautų čia pat(,) sau po kojomis(,) ir išėitų. Ten(,) už upės(,) prie pat miško(,) tarp kelių senų ir storų medžių(,) ir buvau įsitaisęs vietą apmąstymų ir kūrybos valandoms leisti. Sąskrydis vyks Tauragės apskrityje(,) Šilalės rajone(,) Laukuvos miestelyje(,) jau po savaitės.*

Posėdis vyks pirmadienį(,) liepos 5 d.(,) Senato posėdžių salėje. Vienas pastatas(,) aukštasis(,) buvo beveik vien iš stiklo. Niekas kitas(,) kaip tik griekiai(,) ten neaugo, – vienavardės sakinio dalys be jungiamųjų žodžių gali būti išskiriamos kableliais (rečiau brūkšniais), jei norima parodyti aiškinamąją jų paskirtį (**3.1 punktas**). Šiuo ir kitais atvejais, kada kalbama apie išskyrimą, skyrimas tik iš vienos pusės, suprantama, laikomas klaida;

- **3.2 punktas** naujas tuo, kad pripažinta galimybė tokiais atvejais, kaip *Jam, ne kam kitam(,) dauguma mūsų klasės mergaičių stengdavosi patikti,* reikšti ir skyrybos ženklais rodyti arba aiškinimą ir išskirti, arba vienaarūšiškumą ir tik atskirti. Prie šių atvejų priskirtini ir pasakymai su *kartu ir*, pvz., *Ekonomika, kartu ir bankų veikla(,) pažengė į priekį,* anksčiau jie laikyti privalomai išskiriamais įterpiniais;
- **3.3 punkto** naujovė ir laisvumas tas, kad, tarp apibendrinamojo žodžio ir jį aiškinančių sakinio dalių įsiterpus jungiamajam žodžiui (*būtent, tai yra, kaip antai*), po pastarojo dvitaškis galimas, pabrėžiant kelių aiškinamųjų sakinio dalių vardijimą, bet ne privalomas (plg. 4.1 punktą, kai yra viena aiškinamoji sakinio dalis);
- anksčiau privalomai buvo skiriami pažyminiai ar priedėliai su dalelytėmis *nors ir, kad ir, dar (ir), tegu, irgi, kaip ir pan.* Pvz.: *Visą kelią(,) nors ir primuštas(,) vilkas nešė ant nugaros lapę. Tegu be sveikatos(,) menkam savo gyvenimui Jokūbas užsidirbs pats. Kad ir mokytojas(,) Kazimieras neištovėre neužrikęs ant vaikų, besityčiojančių iš patiklaus šunyčio* Tačiau su šiomis dalelytėmis einantys pažyminiai dažnai turi aplinkybinį atspalvį. Prisimintina, kad išplėstinės dalyvinės, pusdalyvinės ar padalyvinės aplinkybės skiriamos laisvai, taigi ir šie pažyminiai gali būti gali būti neišskiriami (žr. **5.4 punktą**);
- pagal **5.6 punktą** nuo kalbos vartotojo (autoriaus) pirmiausia priklauso ir tai, kad po įvardžių *bet kas, kas nors, visi, kiti, kas, kaž(n) kas* ir pan. pavartotas būdvardis ar dalyvis yra aiškinamoji sakinio dalis ir išskirtinas, ar ne, pvz.: *Kaži kas(,) truputį drąsesnis(,) šūktelėjo nepatenkintu balsu. Pacientų eilę sudarys visi(,) įrašyti pernai(,) ir dauguma įrašytų šių metų pirmame ketvirtyje. Kiti(,) ketinusieji kalbėti(,) išvis išėjo iš susirinkimo. Bet kas(,) norintis(,) negali sužinoti asmens duomenų;*
- į neskyrimo pusę, kaip minėta, artinama anksčiau privalomai išskiriamų žodžių grupių, prasidedančių *vardu, pavarde, pravarde,* skyryba – dabar jos gali būti išskiriamos norint parodyti jų intonacinį savarankiškumą (žr. **5.7 punktą**), pvz.: *Jis pasirodė labai panašus į buvusį kaimyną(,) vardu Kazys. Jo sesuo išteka už vyriškio(,) pavarde Vilkas(,) ir išvažiuoja į kitą miestą. Susitiko su klasės draugu(,) pravarde Skiauterė;*
- Kalbos komisijos konsultantai gana dažnai sulaukdavo klausimų dėl junginių su *kaip* vartojimo. Todėl dėmesį turėtų atkreipti pavyzdys, įtrauktas į **6 punktą** apie lyginamųjų posakių skyrybą: *Nuolatos pabrėžiamos tokios vertybės(,) kaip atsakomybė, darbštumas. Reikia rūpintis, kad tikėjimo neblaškytų tokie madingi reiškiniai(,) kaip astrologija(,) ir kad žmogus pajustų tikrą tikėjimo vertę. Jis užaugo toks pat aukštas(,) kaip ir kiti broliai;*
- gana ryškus taisyklių pakeitimas susijęs su modalumą rodančiais žodžiais, anksčiau minėtais įterpinių skyriuje prie neskiriamųjų. Dabar juos visus galima išskirti ar jų neišskirti pagal autoriaus norą. Be tų, kurie iki skyrybos nutarimų buvo neskiriamųjų sąrašė, **7.2 punkte** paminėti ir panašūs į juos ar dažniau pasitaikantys, kaip *savo ruožtu, kaip tyčia, lyg tyčia, pagaliau, tiksliau, galų gale.* Galimas daiktas, kad formuluotė bus patikslinta – baigta neapibrėžtu „ir pan.“ Tai reikštų, kad taisyklė apima ir daugiau panašių modalumo žodžių;
- 9-o punkto nuostata apie laisvą brūkšnio rašymą vietoj praleistos tarinio jungties ar sakinio dalies nėra nauja, tad apie ją užsimenama tik todėl, kad išėjus nutarimams kai kurių tik tada į ją buvo atkreiptas dėmesys;

- iš sudėtinių sakinių taisyklių minėtinis trys. Anksčiau tais atvejais kableliai griežtai nebuvo dedami – dabar kablelis nebėra laikomas klaida. Priežasčių dėti kablelį rasti nesunku: atpažinus šalutinį dėmenį, rašančiajam norisi jį įrėminti skyrybos ženklais.
 - **10.2.** Šalutinis dėmuo gali būti neišskiriamas, jei prieš jį eina dalelytė, panaikinanti šalutinio dėmens intonacinį savarankiškumą, pvz.: *O šis nebelaukė(,) nė ką tas pasakys(,) ir iš tolo skubėjo užtarti. Reikia mokėti(,) ir kaip pasakyti nelaimės ištiiktam žmogui. Neišmaniau(,) net ką jam patarti(,) ir sutrikusi tylėjau.*
 - **10.3.** Po žodžių *vargu, kažin* prieš dalelytę *ar*, įvardį *kas* bei įvardiniusrieveksmius *kur, kada* ir kt. gali būti rašomas kablelis, jei norima parodyti prijungimą, pvz.: *Vargu(,) ar jis pats žino. Kažin(,) ar reikia pasisveikinti? Kažin(,) kada traukinys ateis? Kažin(,) kur jis prapuolė? Byla turėjo ilgai tęstis ir kažin(,) ar aš būčiau laimėjęs...*
 - **10.4.** Šalutinis dėmuo iš vieno prijungiamojo žodžio po tarinio gali būti išskiriamas kableliais (retai – brūkšniais), jei norima išryškinti jo prasminį ir intonacinį savarankiškumą, pvz.: *Garsą skeleidė kažkas girdėtas, bet niekaip nesupratom(,) kas. Jis gavo laišką, bet nežinojo(,) nuo ko(,) ir į jį neatsakė. Atsakyk kaip žmogus (-) kada?*
- atvirktinė pataisa **11.2 punkte** – nebus laikoma klaida kablelio nerašymas prieš išvadinius sakinio dėmenis *ir atlikta, ir baigta, ir (daugiau) nieko, ir galas, ir gana, ir tiek, ir viskas* ir pan. (sudėtinio sakinio dėmenų su jungtuku *ir* skyryba juk taip pat pasirenkamoji), pvz.: *Čekš skiltuvu į titnagą, dagtis žybt(,) ir atlikta. Spyną pabučiuosi(,) ir viskas. Supraskit, pervažiuos per jūsų gyvenimą su plunksna ar kamera (-) ir baigta.*

Taigi skyrybos „išlaisvinimas“ pasislinko į abi puses: kai kuriais atvejais klaida nebelaikomas kablelio nedėjimas, kitais – dėjimas.

III. Probleminiai klausimai

Prabėgus metams nuo nutarimų priėmimo datos Rašybos, skyrybos ir gramatikos pakomisė, kaip buvo numaćiusi, grįžo prie jų, ieškodama, kas galėjo būti praleista ar nepakankamai tiksliai suformuluota. 2007-ųjų pabaigoje surinkta pastabų ir, jas įvertinus, parengti galimi keletu punktų patikslinimai. Svarstomi nevienodų pažyminių po pažymimojo žodžio skyrimo atvejai, vienaarūšių sakinio dalies ir šalutinio dėmens, taip pat vienaarūšių paprastosios ir išplėstinės dalyvinės, pusdalyvinės ar padalyvinės aplinkybės skyrybos atvejai. Tačiau gali būti, kad šie specialesni skyrybos atvejai pateks nebe į nutarimus, o į A. Valeckienės toliau rengiamą 3-iąją „Lietuvių kalbos skyrybos“ leidimą.

IV. Nutarimams įsigaliojus

Priėmus skyrybos nutarimus paskelbti negaliojančiais ankstesnių Komisijos nutarimų punktai dėl skyrybos: 1997 m. birželio 19 d. nutarimu Nr. 60 „Dėl lietuvių kalbos rašybos ir skyrybos“ 3–4 punktai ir minėtojo norminio leidinio „Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba“ antroji dalis „Skyryba“. Tikėtasi, kad per metus bus baigtas rengti 3-iasis „Lietuvių kalbos skyrybos“ leidimas, tačiau A. Valeckienės darbas užtruko.

Džiugu, kad P. Kniūkšta patikslino „Lietuvių kalbos žinyno“ ir „Mokomojo lietuvių kalbos rašybos ir kirčiavimo žodyno“ skyrybos dalį. Šių populiarių taisyklių rinkinių naujieji, su VLKK nutarimais suderinti leidimai pristatyti Vilniaus knygų mugėje.

Pakomisės darbui, stebėsenai svarbūs Valstybinės kalbos inspekcijos duomenys: pernai metų pabaigoje inspekcija Kalbos komisijos prašymu pakomisei perdavė per metus fiksuotas skyrybos klaidas. Šiomet tikimasi analogiškos informacijos. Duomenis jau bus galima ne tik analizuoti, bet ir palyginti.

Sunkiau stebėti, kaip rašantieji naudojami suteiktais skyrimo ar neskyrimo pasirinkimais. Tais pasirinkimais, kaip raiškos priemonėmis, linkime naudotis ir redaktoriams, kurie atitinkamai vienaip ar kitaip gali padėti skyrybos ženklus pasirinkti autoriams ar vertėjams.

Tačiau, kad ir kaip būtų, nutarimai – tai teisės aktai, labiau pravartūs vertintojams, o redaktoriams parankesni turėtų būti išsamesni taisyklių rinkiniai, kuriuose aptarta daugiau atvejų ir daugiau įvairesnių pavyzdžių. Tikėkimės šiais metais sulaukti „Lietuvių kalbos skyrybos“ 3-iojo leidimo.

Turėdami pavyzdžių ar siūlymų, pastabų rašykite adresu aiste.pangonyte@vlkk.lt arba bendruoju komisijos adresu vlkk@vlkk.lt.
